

CSEKE VANDA

OKTATÁS ÉS KULTÚRA A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK ÉLETÉBEN

(Részlet Cseke Vanda 2007/2008. tanévben leadott szakdolgozatából)

A fogyatékossgal élők oktatása

Az oktatásban megnyilvánuló magatartásformáknak a téma szempontjából érdemes kiemelt fontosságot tulajdonítani, a fogyatékossgal élők számára ugyanis legalább olyan fajsúllyal bír, mint az egészségügyi rehabilitáció. Másként fogalmazva: az orvosi szempontok mellett a tanulás a rehabilitáció legfontosabb eszközének számít.

A fogyatékossgal élő gyermekek integrálásának, azaz az épek közösségbe való beillesztésének gondolata az oktatás és nevelés területén a polgári jogvédő mozgalmak – 1960-as évek – normalizációs alapelveiben gyökerezik. Ennek lényege, hogy a lehetőségekhez mérten a normálshoz leginkább közelítő körülményeket kell biztosítani azok számára is, akik a sérülés jeleit hordozzák. A közösségbe való beilleszkedés sikere egy hármast pilléren – érintett, család és társadalom – nyugszik, amelyhez a sérült ember alkalmazkodóképessége, a család támogatása, valamint a diáktársak, pedagógusok, munkatársak és a társadalom pozitív viszonyulása egyaránt szükséges.

„A fogyatékossga a gyógypedagógia egyik alapfogalma. Megjelöli azt a tulajdonságot vagy tulajdonságcsoportot, amely rászorulttá teszi a gyermeket a gyógypedagógiai ellátásra. A közoktatási törvény meghatározása értelmében a gyógypedagógiai ellátásra jogosultak a testi és érzékszervi fogyatékosok (mozgáskorlátozottak, siketek, nagyothallók, vakok, aliglátók, gyengénlátók); az értelmi fogyatékosok (enyhén, illetve középsúlyos értelmi fogyatékosok); a beszéd-fogyatékosok; „más” fogyatékosok (átható pervazív zavar [autista], a pszichés fejlődés egyéb zavara, valamint iskolai teljesítményzavar).”²¹ Fogyatékossga és speciális szükséglet: leginkább ezek a fogalmak terjedtek el az oktatás és gyógypedagógia szóhasználatában. „Pedig a két megfogalmazás között óriási a filozófiai különbség. A fogyatékossga szó negatív tulajdonságra utal, és így a gyerekben keresi a hibát; a speciális nevelési szükséglet megfogalmazás viszont szükségletéről beszél, és így a környezetnek szól, a környezetet hívja fel arra, hogy a speciális szükségleteket kielégítse. A „fogyatékos” szóból az következik, hogy a fogyatékos személy azonos a problémával, és a környezete nem érintett ebben.

²¹ *Fogyatékos tanulók helyzete az ezredfordulón / Salné Lengyel Mária – Köpatakiné Mészáros Mária. In : Új Pedagógiai Szemle 2001. július-augusztus*

A két kifejezés, a két megközelítés között fontos különbséget tenni. Ha az iskola (mint környezet) változna, ha jobban differenciálna, ha nem lenne ennyire teljesítménycentrikus, egy csomó probléma talán fel sem merülne, vagy helyben meg is oldódna.”²²

Az integráció és a szegregáció napjainkban is egymás mellett működik és érvényesül. Óvodában még kevésbé, az általános és középiskolában azonban egyre több olyan intézmény akad, ahol az ép tanulók mellett fogadnak sérülteket is – ez a „fogadó szemléletet”. Ezen belül megkülönböztetünk aktív és passzív formát. Az előbbi alatt azt értjük, amikor az intézmény nemcsak a speciális szükségletű tanuló felvételéhez járul hozzá, hanem különböző intézkedéseket is tesz az objektív akadályok felszámolására, illetve azon tényezők elhárítására, amelyek gátolják a tanulást és szociális beilleszkedést. Speciális szükségletűnek tekintendők mindazon tanulók, akiknek személyi és tárgyi megsegítése emelt szinten szükséges, a tehetséggondozást is beleértve.

Ugyan a közoktatási törvény évek óta lehetőséget ad az integrációra, a speciális intézményekben történő szegregált oktatás még mai is gyakoribb (pl. Vakok és Gyengénlátók Általános Iskolája, Hallássérültek Tanintézetete stb.). Ezek többnyire általános iskolai képzést nyújtó, bentlakásos, speciális iskolák.

A szegregált intézményeknek két típusát különböztetjük meg: a speciális gyógypedagógiai intézményeket, valamint a többségi általános iskolákat. Az integrált oktatás a kettő között helyezkedik el mint lehetséges harmadik forma. E három oktatási formának optimális esetben egymás mellett, egymást segítve kellene működnie. A többségi iskolák mellett ugyanúgy szükség van integrált iskolákra, de olyan szegregált intézményekre is, ahol – a valamely okból nem integrálható – fogyatékos diákok vannak.

Magyarországon a képezhetetlenség fogalma 1993-ban végre eltűnt a közoktatási törvényből. Korábban a súlyos fogyatékosokkal élő gyerekek kiszorultak az iskolarendszerből, őket képezhetetlennek minősítették, és felmentették a tankötelezettség alól, átirányítva az egészségügyi ellátórendszerbe.

„Ma azt gondoljuk, hogy az ilyen hozzáállás nem egyéb pedagógiai pesszimizmusnál, a pedagógiát határozzuk meg túl szűken akkor, ha a gyerekek egy bizonyos csoportja nem fér be az illetékességi körébe. Azt jelenti mindez, hogy nem elég tág az emberképünk, a szaktudományunk antropológiai koncepciója, és a pedagógiánk eszköztrendszere nem elegendő ahhoz, hogy marginális csoportok ki ne szoruljanak a hatóságárból. Az is iskola, ha a gyerekeknek – bár esetleg nem tudnak sem ülni, sem beszélni – megadjuk az individuális fejlődésükhöz

²² *Speciális szükséglet vagy fogyatékoság? A befogadó pedagógia helye a magyar közoktatásban / Földes Petra. In: Új Pedagógiai Szemle 2003. január*

szükséges ingereket és ösztönzést, a fejlődést természetesen mindig az egyénhez mérten értelmezve.²³ Bizonyos esetekben az adott fogyatékossg elsődleges és másodlagos következményeinek a kezeléséhez (látássérülteknel a tájékozódás, hallássérülteknel a beszédfejlesztés) a szegregált oktatás adekvátabb kereteket nyújt. Az integráció gyakorlata valójában a szülők kezdeményezésére nyert teret, akik joggal nehezményezték, hogy gyermekük a családi kötelékből kiszakítva elkülönített intézményben nevelkedjen csak azért, mert nem lát, nem hall, vagy mozgássérült. A szegregált környezet járulékos hátrányt is okoz, mivel egy mesterséges, ún. „védett” környezetben igyekszik felkészíteni a gyereket a társadalomba való beilleszkedésre. Az integráció előnyei között nem elhanyagolható, hogy az ép gyerekek nevelésére is kedvező hatása lehet a sérült gyerekekkel közös tevékenységnek. Az integráció a másság iránti tolerancia kialakulásához segítheti a társadalmat. A fogyatékos gyermeket is természetes közegében kell felkészíteni, hogy az iskolából kilépve megállja a társadalomban a helyét. A tét a továbbtanulás és a munkaerőpiacon való megjelenés esélye. Saját tapasztalatból állíthatom, hogy a munkaerőpiacon e téren súlyos hátrány mutatkozik. A jelenlegi iskolai és képzési rendszerből kilépő fogyatékossgal élő fiatalok, közülük is leginkább a diplomás pályakezdők, nagy valószínűséggel munkanélküliek vagy rokkantnyugdíjasok lesznek rövid időn belül.

Fontos kiemelni, hogy az integráció kiépülése bizonyos esetekben nem szünteti meg az eltérő tantervű iskolák létjogosultságát. A gyógypedagógia, a gyógyító nevelés meghatározott terápiákkal és pedagógiai eszközökkel képes javítani a sérültek állapotán, készségein és képességein. A gyógypedagógiát – annak ellenére, hogy nem a klasszikus értelemben vett gyógyításról van szó – gyakran gyógyító nevelésnek is nevezik. A fogyatékossg ugyanis nem betegség, hanem egy veszélyesített vagy betegség következményeként fennmaradó, visszafordíthatatlan állapot.

Sajnos Magyarországon ma még nem működnek speciális középiskolák, az érintett diákok kénytelenek a többségi középiskolai képzéshez alkalmazkodni. A fogyatékos fiatalok hátrányos helyzete a legtöbb esetben már a középiskolában megnyilvánul, amikor nem választhatnak tetszésük és képességeik szerint, vagy azért, mert az iskola nem készült fel a fogadásukra, nem tudja biztosítani az oktatás akadálymentességét, vagy egyszerűen csak idegenkedik, és nem is kíván változtatni az oktatási feltételeken. A középiskola megválasztásánál ezen objektív tények miatt legtöbbször nem a diák érdeklődése és elképzelése érvényesül. A személyes segítség hiánya gyakran gyengébb tanulmányi eredményekhez is ve-

²³ *Az egyéni deficitől a társadalmi felelősségig : gyógypedagógia a közoktatásban és a társadalomban : interjú Zászkalaczký Péterrel / Földes Petra. In: Új Pedagógiai Szemle 2002. április*
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2002-04-be-foldes-egyeni>, letöltve: 2007. 03. 24

zet. A középiskolák kiválasztásánál felsorolt nehézségek a felsőoktatás szintjén is folytatódhatnak.

Mindezen problémák segítségnyújtással áthidalhatók lennének, egyrészt a tárgyi feltételek (mozgássérülteknek: rámpa, lift, szélesebb ajtó, hallássérülteknek: URH-rendszerű adó-vevő, látássérülteknek Braille-írásos nyomógombok és eligazító táblák, illetve speciális használatra átalakított számítógép) biztosításával, másrészt személyi segítségnyújtással (közlekedésben, illetve tanulásban: jegyzetelés, magnóra mondás, jeltolmács), harmadrészt pedig a meglévő feltételek módosításával (a fogyatékoság típusától függően: csak szóbeli vagy csak írásbeli számonkérés, számítógépen történő felelés, dolgozatírásnál hosszabb idő biztosítása stb.). Fontos kiemelni, hogy a feltételek módosítása csupán az akadályok leküzdésére vonatkozhat, a tudásszint megkövetelése ugyanaz marad.

Új infokommunikációs lehetőségek: segítőeszközök és szoftverek

A fogyatékosokkal élők oktatásához szorosan kapcsolódnak mindazon infokommunikációs lehetőségek, amelyek a célcsoport számára lehetővé teszik, vagy megkönnyítik az információhoz való hozzáférést. Ma még kevesen tudják, hogy a fogyatékos emberek kiegészítő segítőeszközökkel ugyanúgy képesek a számítógép használatára, mint az épek. Ezek lehetnek hardver vagy szoftver eszközök is.

Míg a vakok számítástechnikai oktatása és eszközhasználata korábban csak fikcióként létezett, jó egy évtizede már maga a valóság. Ez alatt az időszak alatt tudományos szakemberek és maguk az érintettek közösen tesztelték és építgettek a számítástechnika vakokra szabott, különleges világát, így az ezredfordulóra szinte minden – az ép látókéhoz hasonló – infrastruktúra számukra is elérhetővé vált. A „hangos számítástechnika” kétségtelenül úttörő jellegű áttörést jelentett a vak és súlyosan látáskárosodott fiatalok továbbtanulása, későbbi elhelyezkedése és szocializációja szempontjából.

Az integrált oktatásban részt vevő látássérült középiskolás diákok létszáma évről évre emelkedik. Bár nyilvánvaló, hogy részben pedagógiai, részben pedig gyakorlati szempontok miatt hiány mutatkozik ezen a területen, a „kint” tanuló diákok közvetlenül tapasztalják és élik meg az integrált oktatás előnyeit.

Hazánkban a vakok és gyengénlátók számára meglehetősen nagy a kínálat, míg más fogyatékoságok kompenzálására kevésbé elterjedt az eszközök használata.

Az alábbi összefoglaló ízelítőt ad abból a meglehetősen széles választékból, amely hozzásegíti a sérült embereket az önállóbb életvitelhez. A Magyarországon

is egyre szélesebb körben használatos akadálymentes eszközök növekvő esélyt biztosítanak a fogyatékossgal élőknek a kommunikáció és az információhoz jutás terén.

Látássérültek számára

Szemléltetőeszközök: speciális vonalzó, körző, Braille matematikai jelrendszer, dombortérképek, optikai és elektronikus segédeszközök: nagyítók, távcső-szemüvegek)

Gyengénlátószámára tervezett elektronikus olvasóeszközök (olvasótelevíziók), **öregbetűs billentyűzet**²⁴ – azoknak, akik nehezen tudják olvasni a szokásos méretet, a billentyűzetre a szokványosnál 100%-al nagyobbak betűket nyomtattak.

A **JAWS for Windows**²⁵ egy nagy teljesítményű képernyőolvasó program vakok számára mely beépített beszédszintetizátora és hangkártyája segítségével emberi hangon „felolvassa” a számítógép monitorán megjelenő tartalmat. A JAWS internetes böngészésre, levelezésre, szövegszerkesztésre, táblázatkezelésre, webfejlesztési eszközökhöz és adatbázis-kezelő programokhoz egyaránt használható.

A **KeyRead (Junior ScreenReader)** „Ifjú Képernyőolvasó”²⁶, egy egyszerű, de sok mindent tudó képernyőolvasó, kezdő számítógép-felhasználó vakok számára készült. Navigációs nyilak segítségével a képernyő egyes részei és a menüsor is olvasható. Mindenféle programmal – szövegszerkesztőkkel, böngészőkkel és egyéb felhasználói programokkal is – működik.

A „**Hal Képernyőolvasó**” (Hal Screen Reader) a monitor valamennyi információját beszéddé alakítja. Braille-kimenet is csatlakoztatható, a beszédtől és a nagyítástól függetlenül.

Az **IBM Honlap-Olvasó (IBM Home Page Reader)** rendkívül gyors és könnyen használható segédeszköz az internetes navigációhoz, mely beszédszintetizátor segítségével logikusan és könnyedén értelmezi a weboldal teljes tartalmát úgy, hogy hallhatóvá teszi a szöveget, képet, kereteket, grafikákat és ezek kapcsolatait.

Kognitív (emlékezet- és figyelemzavarban szenvedő) sérülteknek

Az **IntelliKeys speciális billentyűzet**²⁷ a normál billentyűzethöz nagyobb méretű, feleannyi különböző színű és mintájú gombbal, tanulási nehézségekkel küzdők számára.

²⁴ <http://atestore.enablemart.com/productDetail.aspx?pid=536&dept=22&store=10>
letöltve: 2007. 03. 24

²⁵ <http://atestore.enablemart.com/productDetail.aspx?pid=536&dept=22&store=10>,
letöltve: 2007. 03. 24

²⁶ <http://rjcooper.com/keyread>, letöltve: 2007. 03. 24

²⁷ <http://www.intellitools.com>, letöltve: 2007. 03. 24

PEAT™ (Planning and Execution Assistant and Training System)²⁸, a Tervező és Végrehajtó Segítő és Begyakorló Rendszert arra tervezték, hogy sűgő és tervezési segítséget nyújtson azok számára, akik figyelem- és emlékezetproblémákkal (pl. traumás agysérüléses betegek, vagy idegrendszeri betegségekben szenvedők), figyelemzavarral vagy túlzott aktivitással küszködnek.

Hallássérültek számára

Az iCommunicator – mint a piacon egyedülálló, fejlett, beszédről szövegre fordító technológia – bonyolult kommunikációs problémák megoldására szolgál siketek és nagyothallók számára. Nem helyettesíti a jeltolmácsot, de hatékony alternatívát nyújt. Az eszköz – mely beszédről szövegre, illetve jelre fordít – kétirányú kommunikációt tesz lehetővé természetes körülmények között.

Adó-vevő készülék. Az URH-rendszerű adó-vevő készülék a súlyos mértékben nagyothallók hatékony segédeszköze. A készülék egy mikrofonnal ellátott adóból (amit a beszélő visel), illetve egy vevőkészülekből áll (amit a hallássérült személy visel), amely a hallókészülékhez csatlakozik.

Mivel a hallássérültek számára a vizuális csatornán közvetített információ előnyt jelent, a számítógép nyújtotta szolgáltatások kiemelt jelentőségűek. Hasznosak a kiejtésjavító programok is, mint például a Robot Control Software Kft. által kifejlesztett Varázsdoboz.²⁹

Mozgássérülteknek, a kezüket nehezen használók részére

Az **Érintéses Képernyő** (Touch Screens)³⁰ a monitorba épített parányi érzékelőkkel továbbítják az ujjbegy vagy egy eszköz nyomását. Az érzékelők úgy működnek, mint egy hagyományos egér.

BigKeys LX óriásbillentyűzet³¹ a normál méretnél négyszer nagyobb színes billentyűzet, feleannyi gombbal, de minden fontos feladat megoldható rajta, ami a normál billentyűzeten. A hozzá csatlakozó **billentyűzetmaszk** egy átlátszó műanyag védőrács, a billentyűkhöz illeszkedő lyukakkal, mely mozgáskoordinációs zavarok esetén szükséges. A használó ráhelyezi a kezét, és más billentyűk lenyomása nélkül kiválasztja a kívánt billentyűt.

²⁸ <http://abilityhub.com/cognitive/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

²⁹ <http://www.rcs.hu/varazsdoboz/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

³⁰ <http://abilityhub.com/mouse/touchscreen.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

³¹ <http://www.bigkeys.co.uk/>, letöltve: 2007. 03. 24

Egyéb segédeszközök

A halmozottan sérültek a számítógépet az egyéni szükségletekre adaptálva használják. Akik a hagyományos billentyűzetet és egeret nem tudják használni, speciális eszközökkel dolgoznak, úgymint:

- Speciális lábkapcsoló
- Speciális kapcsolódobozzal kiváltott billentyűzet
- Fejpántra erősített segédeszköz
- Könyökkel működtetett óriásbillentyűzet
- Ökölrel görgethető óriásgegr
- Egyetlen kapcsolóval irányítható játékos színező program

Az egyéb segédeszközök között meg kell említeni még a mindennapi élethez használatos segítő tárgyakat is, ezek azonban nem kifejezetten a kommunikációt, hanem sokkal inkább a teljesebb életvitelt szolgálják. Ilyenek: elektronikus szabályzást végrehajtó eszközök (világítás- és ventilátorszabályzó), távirányítós hívócsengő, hangadó környezetszabályzó egység, beszédkielző óra és lázmérő, természetesbeszéd-felismerő és távirányító, ability kapcsoló ³² stb.

A segítőeszközök többségét – néhány kivételtől eltekintve – ma még csak külföldről lehet beszerezni, a hazai felhasználók anyagi lehetőségeihez képest rendkívül magas áron. Megjegyezném, hogy Magyarországon – más uniós országokkal ellentétben – ezen eszközöket a társadalombiztosítás nem vagy csak kivételes esetben finanszírozza.

Felhasznált irodalom:

Fogyatékos tanulók helyzete az ezredfordulón/SALNÉ LENGYEL MÁRIA – KÖPATAKINÉ MÉSZÁROS MÁRIA.

In: Új Pedagógiai Szemle 2001. július-augusztus.

Speciális szükséglet vagy fogyatékossg? A befogadó pedagógia helye a magyar közoktatásban/FÖLDES PETRA. In: Új Pedagógiai Szemle 2003. január

Az egyéni deficittől a társadalmi felelősségig: gyógypedagógia a közoktatásban és a társadalomban: interjú Zászkalaczký Péterrel/FÖLDES PETRA.

In: Új Pedagógiai Szemle 2002. április

<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2002-04-be-foldes-egyeni>,

letöltve: 2007. 03. 24

<http://atestore.enablemart.com/productDetail.aspx?pid=536&dept=22&store=10>

letöltve: 2007. 03. 24

³² <http://abilityhub.com/ecu/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

*<http://atystore.enablemart.com/productDetail.aspx?pid=536&dept=22&store=10>,
letöltve: 2007. 03. 24*

<http://rjcooper.com/keyread>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://www.intellitools.com>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://abilityhub.com/cognitive/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://www.rcs.hu/varazsdoboz/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://abilityhub.com/mouse/touchscreen.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://www.bigkeys.co.uk/>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://abilityhub.com/ecu/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24